

Vleesch noch Visch

Tussen landdieren en waterdieren

Floris van Schooten, omstreeks 1615; Vis én vlees op tafel.

TEKST
Frans Collignon

ILLUSTRATIES
Archie en Janny Bosman

Het is in deze rubriek al vaker betoogd dat vis van oudsher een belangrijke rol speelt in onze aardse samenleving en dus ook in de taal. De vis is – als een van de belangrijke voedselbronnen voor de mens – niet weg te denken. Daarnaast is de mythische en symbolische waarde die de vis haast vanzelf heeft gekregen belangrijk omdat die in een andere wereld, een waterwereld, leeft.

Onze taal zit boordevol uitdrukkingen en gezegdes over de vis. Soms zijn ze leuk, maar ze kunnen ook ronduit onaardig zijn, zoals van een minder appetijtelijk persoon zeggen dat-ie *bij het visbakken uit de pan is gesprongen en op zijn bek is terechtgekomen*. Maar in de spreekwoorden en gezegdes wordt ook de opvoedkundige kant niet

vergeten: *die droomt van schol, maar eet graag platvis*, waarmee gezegd wil zijn dat je tevreden kunt zijn met wat je hebt. *Spiering is vis als er niets anders is*, hoort daar ook bij.

Vrijdag visdag

Vaak staat als voedselbron het vlees tegenover de vis. Maar dan is vis wel de mindere, zoals ook blijkt uit de zeer oude regel van de katholieke kerk om op vrijdag geen vlees, maar vis te eten. Men moest volgens de kerk van vlees afzien omdat dergelijk sappig voedsel lustopwekkend zou zijn. Waarom dan andere zaken als oesters die in die tijd ook als lustopwekkend werden gezien, niet werden verboden, behoort tot de mysteries van het katholieke geloof. De vrijdagse vis kon in ieder geval voor de nodige fysieke kracht zorgen, want er moest natuurlijk wel gewerkt worden op die dag. En trouwens ook de zaterdag daarop. In onze contreien werd tot het begin van de twintigste eeuw minimaal zes dagen gewerkt. Pas toen de zaterdag (en soms niet meer dan de middag) ook vrij werd gegeven, kon er sprake zijn van een weekend, een woord dat we van de Engelsen hebben overgenomen en tot *weekeinde* hebben vertaald. Daarmee werd ook de zondag haast

vanzelf de laatste dag van de week in plaats van de eerste.

Land, lucht en water

Overigens werd vroeger niet zozeer het onderscheid gemaakt tussen vlees, gevogelte en vis, maar tussen landdieren, luchtdieren en waterdieren. Zo werd de bever vanwege zijn waterwerk geclassificeerd als vis en geschikt gevonden om op vrijdagen en andere vastendagen op tafel te serveren. Vooral de staart werd als lekkernij aangeprezen. Het had ook tot gevolg dat het dier in Europa rap met uitsterven werd bedreigd.

In die tijd ontstond ook de uitdrukking *vlees noch vis*. De volgorde in dit gezegde staat niet echt vast, maar vis noch vlees wordt veel minder gebruikt. In het Engels, Frans en Duits is dezelfde uitdrukking te vinden met dezelfde betekenis. Het moeilijk kunnen kiezen is kennelijk internationaal. De vroegste vorm vinden we bij de humanist Desiderius Erasmus (1466-1536): *“Vandaag zeggen ze in een vergelijkbare vorm vlees noch vis, van een mens die voor zichzelf leeft en nergens toe behoort”*. Uiteraard schreef Erasmus dat in het Latijn: *neque caro neque piscis*. Een tiental jaar later schreef raadspensionaris Johan de Brune, ook wel Johan de Brune de Oude genoemd, onder de titel *Banketwerk van Goede Gedachten* dat *“een mens die de ene keer vis en dan vlees is, vandaag een rozijn en morgen een vijg, lijkt op een kameleon die alleen met lucht en wind wordt gevoed. Er is geen lichtzinniger mens dan een die op twee stoelen zit.”* Hij eindigt met de dichtregels:

*Wie op twee gedachten hinkt,
Is zeker dat hij stinkt.*

Dat lijkt zeer uitgesproken, maar elders schrijft dezelfde Johan in hetzelfde boek dat het juist de beste mensen zijn die *noch vis, noch vlees, noch vijg, noch rozijn zijn*, omdat ze zich niets aantrekken van kritiek. Het kan verkeren. Er zijn trouwens in ons taalgebied vele varianten op dit gezegde.

Die droomt van schol, maar eet graag platvis.

Ergens vlees of vis van willen hebben; hij is half vlees, half vis; zij is nu vis en dan weder vlees. In Nederlandsche spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen van Harrebomée uit 1858 staan maar liefst meer dan 150 spreuken over *visch*.

Tegenwoordig wordt de uitspraak *vlees noch vis* ook als geuzennaam gebruikt voor vegetarische eetgelegenheden waar je inderdaad vlees noch vis kunt bestellen. Een oud spreekwoord lijkt daar helemaal mee in overeenstemming: *Beter altijd rapen aan eigen disch dan elders vleesch of visch*.

Knap is het gedicht van Guido Gezelle (1830 – 1899) over vlees en vis. Hij gebruikt hier als stijfiguur het kettingrijm, soms ook overlooprijm geheten (het laatste woord van een regel rijmt op het eerste woord van de volgende regel) en geeft een venijnig beeld van een in zijn ogen vrekkige raadspensionaris. Het is voor de leesbaarheid in het tegenwoordige Nederland hertaald.

*Heer Schimmelpenninck weet van sparen:
jaren at hij boter, vlees noch vis!
Nog erger is,
Schimmelpenninck is bij het geven
even gul als een droogstaande koe,
en niet meer toe.
Maar hij heeft heel veel geld gewonnen,
tonnen goud: hij deed aan koopvaardij,
en kocht daarbij
Het landgoed Schimmelpenninckhoven,
boven d'honderdvijftig bunder groot ...
Maar, gaat hij dood,
wat heeft Schimmelpenninck dan te
besteden?
Leden en lijf is dan in het graf geleid,
plus de eeuwigheid!* ■

Desiderius Erasmus door Hans Holbein de Jonge (1523).

